

- Malý balíček s velkými dopady 2
- Kdo je kdo: Veronika Ježková 6
- Spolupráce s policií? 7
- Akční plán prevence domácího násilí 8
- Mlčet, křičet, mluvit sprostě, plakat... 9
- Role peer pracovníků a pracovníků v prevenci partnerského násilí 10
- Platforma pro poskytovatele pomoci obětem trestných činů 12

AKTUALITY

Nově akreditovaný podzimní kurz

Na podzim 2019 se chystáme spustit nový akreditovaný kurz, který bude zaměřen na předání zásadních informací o problematice domácího násilí, potřebných k práci s oběťmi domácího násilí v relevantních institucích a organizacích.

Účastníci a účastnice kurzu se seznámí se **základní terminologií** k dané problematice, včetně vymezení pojmů domácího násilí: oběť, pachatel, děti – svědci (oběti) domácího násilí mezi rodiči.

Kurz se rovněž věnuje **mýtům a stereotypům**, jimiž je problematika domácího násilí opředena, a které mají negativní dopad na oběti především v případě vyhledávání pomoci.

Důležitou součástí kurzu je **přehled dopadů násilí v rodině na děti v různých věkových kategoriích**.

Účastníci kurzu dále získají informace o **pracovních postupech** vhodných

pro intervence poskytované obětem domácího násilí. V neposlední řadě se kurz věnuje i **preventivním a ochranným opatřením** ve prospěch obětí domácího násilí.

Více informací o tomto, ale i dalších kurzech, ve kterých se zaměřujeme na právní aspekty domácího a sexuálního násilí nebo na problematiku traumatu, najdete na stránkách www.profem.cz.

Malý balíček s velkými dopady aneb skutečně povedou plánovaná opatření k větší vymahatelnosti výživného?

2

Zatímco se **Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV)** stále trápí nad koncepcí a obsahem zákona o zálohovaném výživném, předložilo **Ministerstvo spravedlnosti (MSP)** do mezirezortního připomínkového řízení dne **17. 4. 2019** svůj návrh několika opatření, která by, podle přesvědčení MSP, měla pomoci rodinám a podpořit prevenci a řešení konfliktů mezi rodiči ohledně výchovy a výživy jejich dětí. Po detailním prostudování jednotlivých zákonných změn je však nutno konstatovat, že o nějaké pomoci skutečně nemůže být ani řeč.

Novela, s oficiálním názvem „**Návrh zákona, kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony**“ (složená novela) mění zásadní předpisy civilního práva, a to občanský zákoník (89/2012 Sb.), občanský soudní řád (99/1963 Sb.), zákon o soudních poplatcích (549/1991 Sb.), notářský řád (358/1992 Sb.), exekuční řád (120/2001 Sb.), insolvenční zákon (182/2006 Sb.) a zákon o zvláštních řízeních soudních (292/2013 Sb.).

Podívejme se na změny, které s sebou složená novela přináší, očima nezletilých a jejich rodičů, zejména matek samoživitelů, které patří do skupiny 17,6 % občanů ohrožených chudobou nebo materiální deprivací.

Jakkoli se MSP zaštiťuje „nejlepším zájmem dítěte“, lze již po prvním přečtení složené novely konstatovat, že představuje velmi závažný zásah do kompetence soudů a do řízení ve věcech péče soudou o nezletilé vůbec, a zdánlivě bohužel i úmysl je vůči určitým skupinám rodičů a jejich nezletilým dětem **diskriminační** a naprosto necitlivě **zásadu „rovnosti zbraní“**, tedy, že každá strana v procesu musí mít stejnou možnost hájit své zájmy a že žádná z nich nesmí mít podstatnou výhodu vůči protistraně. To se týká zejména ustanovení o zpoplatnění předběžných opatření a dalších soudních poplatků či oddělení řízení paternitního od řízení o výživném pro nezletilé dítě.

Celá složená novela stojí na premise, že rodiče se dříve nebo později musí dohodnout, čímž opomíjí rodiny poznamenané domácím násilím či jinými patologickými jevy, nebo rodiny s odlišným sociálně-ekonomickým či kulturním zázemím, kde je dohoda de facto nemožná, nebo je dosažena nelegálním postupem.

Složená novela stojí na těchto principech:

1. **Primární odpovědnost** za záležitosti dítěte mají rodiče. Jim náleží výkon povinností a práv vůči dítěti, na které má dítě právo.
2. **Zájem dítěte** je nejlépe znám jeho rodičům a jedná-li rodiče nějak, lze předpokládat, že jednájí v jeho zájmu.
3. **Dohoda** rodičů je zákonem preferovaným a neopominutelným způsobem úpravy záležitostí dítěte.
4. Právní úprava má vytvářet vhodné podmínky pro nalezení **konsenzuálního řešení** záležitostí dítěte; přičemž formy ingerence státu do těchto záležitostí by tomu měly být přiměřené.

Tyto principy se mají promítat jak do úpravy poměrů dítěte v souvislosti s rozvodem manželství, tak do úpravy výživy a výkonu práv a povinností vyplývajících z rodičovské odpovědnosti nesezdaným párům. Soud by měl být institucí, která nastupuje autoritativně ke slovu až v případě, že dohoda rodičů není, ani s vynaložením jejich veškerého úsilí, možná nebo je-li v rozporu se zájmem dítěte. Využití smírných řešení bez nutnosti, či jen s nezbytným zapojením soudu, je preferováno a MSP uvádí téměř 80 % smírných řešení u soudů, které aplikují **Cochemský model**.

K danému je však nutno zdůraznit, že Cochemský model není všemocný, ani vždy použitelný. Jde-li o rozvod „sporný“ s pozadím domácího násilí, jsou smírní řízení nebo mediace zcela nevhodné, což ostatně vyplývá i z doprovodných materiálů osvětlujících fungování tohoto modelu. Mediace v daných případech vedou k sekundární viktimizaci oběti domácího násilí a soudní soudce/soudkyně mají dle příslušného ustanovení možnost, ba dokonce povinnost, od tohoto institutu upustit. K tomu též srov. § 100 odst. 2 poslední

věta o. s. ř.: „...První setkání nelze nařídit po dobu platnosti předběžného opatření ve věcech ochrany proti domácímu násilí“.

Složená novela by měla též zakotvit standardní využívání odborného poradenství, jehož účelem by bylo informování rodičů o možnostech smírného řešení a dopadech rodičovských sporů na budoucí život dítěte. Preferenci smírného řešení před autoritativním rozhodováním by mělo, dle důvodové zprávy odrážet také nastavení soudních poplatků.

V této souvislosti je však třeba uvést, že poučení soudu o smírném řešení věci je obligatorním aktem již při stávající právní úpravě a každý soudce/soudkyně k němu jistě přistupuje vědom si svých povinností podle § 9 zákona o zvláštních řízeních soudních. Má-li pak být dohoda rodičů honorována úlevou na soudním poplatku, pak nelze hovořit o naprosté absenci ingerence státu do záležitostí rodiny. Taktéž je otázkou, do jaké míry bude dohoda rodičů odrážet jejich skutečnou vůli, a do jaké bude motivována fiskálním zájmem. K některým navrhovaným změnám pak uvádíme následující:

I. Změna občanského zákoníku

1. Soudy nadále nebudou trvat na **obligatorním odděleném** vedení opatrovnického řízení a soudním schvalování dohod o poměrech dítěte pro dobu po rozvodu v případech, kdy rodiče jsou schopni se dohodnout a uzavřít dohodu ve kvali-

fikované formě **notářského zápisu** s doložkou vykonatelnosti. V případě rozvodu bez zjišťování příčin rozvratu by pak tato forma dohod měla být formou výlučnou. Nedohodnou-li se rodiče nebo je-li dohoda v rozporu se zájmy dítěte, rozhodoval by soud i bez návrhu.

Důvodem navrhovaného postupu je myšlenka MSp, aby opatrovnickí soudci rozvíjeli svou specializaci pouze ve skutkově a právně složitých případech a nikoli tam, kde se rodiče dokáží o záležitostech dítěte dohodnout. Zdůrazňuje, že rolí soudu není poskytovat účastníkům nestranné právní nebo odborné poradenství, ani se aktivně podílet na formulaci obsahu dohody. MSp naopak dovozuje, že je to notář, kdo může svými právními znalostmi napomoci při koncipování dohody.

Nic nemůže být však vzdálenějšího praxi. Právě specializace a praktická zkušenost opatrovnických soudů je zárukou toho, že dohody rodičů budou odpovídat nejen zájmu nezletilých, ale bude se jednat, v případě potřeby, o řádný exekuční titul, o jehož kvalitě není pochyb. Zkušený opatrovnický soudce vede řízení tak, aby bylo dohody mezi rodiči dosaženo během jediného jednání, k čemuž má plno zákonných nástrojů. Jedná se pak o stejně časově náročnou aktivitu, jako je setkání rodičů u notáře, ovšem bez toho, aby se na rodiče kladly další zbytečné finanční nároky v podobě platby za sepsání dohody ze strany notáře.

Navrhovaná změna však s sebou přináší i zrušení veřejnoprávního dohledu soudu nad záležitostmi dítěte a jeho pře-

sun na institut notáře, jehož činnost je, podle rozhodovací praxe Soudního dvora EU (C 757/16) definována jako podnikání motivované dosažením zisku. Odhlédneme-li tedy od nezkušenosti notářů ve věcech opatrovnických, kdy je třeba konstatovat, že tito skutečně nemají zkušenosti v koncipování dohod o poměrech rodičů k nezletilým, zůstávají zde pochybnosti o tom, zda fiskální zájem této profese nezvítězí nad zájmem nezletilých.

Zcela nelogickým pak zůstává princip kontroly obsahu dohody, kdy primárně má tato náležet notáři (ti však na předmětnou problematiku nejsou specializováni) a sekundárně by ji měl realizovat soud, který vede rozvodové řízení; přičemž však rozvodovému soudu není ukládáno přezkoumávat aktivně dohody rodičů. Z celého procesu se nám tak vlastně ochranný prvek zájmu dítěte víceméně vytratil.

2. K zajištění výživného pro nezletilé dítě se navrhuje skládat část výživného do soudní úschovy (prevence ztráty příjmů povinného) a dále pak postoupení pohledávky na výživné na jiný subjekt. To může být praktické např. v případech, kdy povinná osoba objektivně hradit výživné může, ale odmítá tak činit, např. pro spory s druhým rodičem dítěte.

II. Změna občanského soudního řádu

Složená novela má v tomto směru výslovně vést ke zvýšení **ochrany výživného** pro děti v případech, je-li navrhována povinným jeho změna resp. snížení, při detailním zkoumání daného však bohužel nezbyvá než konstatovat, že to bude opět nezletilý, který na změnu právní úpravy doplatí.

Předběžným opatřením bude možné ukládat do úschovy část výživného až do pravomocného rozhodnutí; přičemž výše výživného, placeného dítěti nesmí klesnout pod částku odpovídající $\frac{3}{4}$ životního minima pro nezaopatřené dítě.

Chápeme, že se někteří povinní mohou dostat do situace, kdy je třeba nově rozhodnout o výši výživného, které ve prospěch nezletilého hradí, nová koncepce jde však zcela proti smyslu §923 občanského zákoníku, jenž slouží právě k odstranění nepřiměřené tvrdosti, kterou by vrácení výživného za období od podání návrhu do jeho autoritativního snížení ze strany soudu, představovalo.

Pokud bychom i připustili možnost skládání části výživného do úschovy, pak jediným akceptovatelným řešením by následně bylo přetransformování v úschově složených prostředků na úspory nezletilého.

III. Změna zákona o soudních poplatcích

Zavedení nebo zvýšení soudních poplatků má, dle předkladatele, podpořit smírné a rychlé způsoby řešení záležitostí dítěte a redukovat tendence ke zbytečnému prodlužování vedení řízení, v němž se může odrážet rodičovský konflikt.

Právě na zde navrhované úpravy sedí Goetheho výrok že „Sedá je každá teorie, ale (praxe) strom života je zelený“. To platí pro každý zákon, pro tento dvojnásob. Profitovat z finančních sankcí/poplatků budou ti bezohlednější a ti bohat-

ší v páru - ti, co si mohou dovolit platit opakovaná předběžná nařízení, odvolání apod.

1. Nově **nebudou zpoplatněna** řízení ve věcech:

- a) péče o nezletilé dítě,
- b) výživy nezletilého dítěte,
- c) styku s nezletilým s výjimkou omezení nebo zákazu styku rodiče s dítětem a styku s příbuznými a dalšími osobami
- d) předání nezletilého dítěte mezi rodiči navzájem
- e) pro nezletilé dítě významných, na nichž se rodiče nemohou dohodnout
- f) určení rodiče, který bude nezletilé dítě zastupovat při právním jednání

a to, zde pozor, již v prvním stupni řízení.

2. Za odvolání proti rozhodnutím soudu prvního stupně ve věcech uvedených výše pod body a) až f) se zavádí poplatková povinnost **3000 Kč**, která by pak, podle důvodové zprávy, měla být určitým psychologickým blokem proti dalším obstrukcím, neměla by však tvořit zásadní překážku přístupu ke spravedlnosti.

Nedostatek finančních prostředků u jednoho z rodičů je však ve svém důsledku vždy omezením přístupu ke spravedlnosti. O tom nás přesvědčují mnohaleté problémy se žádostmi o osvobození od soudního poplatku (§ 138 o. s. ř.) nebo žádosti o bezplatnou právní pomoc a ustanovení zástupce podle § 30 o. s. ř.

3. Soudní poplatek u návrhů na tzv. sporný rozvod bude činit **7 000 Kč**. Preferováno má být zjednodušené řízení o rozvodu manželství bez zjišťování příčin rozvratu, kde soudní poplatek bude nadále **2 000 Kč**. Navrhovaná úprava předpokládá, že se manželé dohodnou na úpravě poměrů svého nezletilého dítěte pro dobu po rozvodu a tuto dohodu v kvalifikované formě notářského zápisu se svolením k vykonatelnosti podepíší. Poplatek notáři by měl činit do **3 000 Kč**.

Zvýšení soudního poplatku v případě sporného rozvodu významně poškodí „slabšího“ manžela, typicky ženu v domácnosti s více dětmi, která je odkázána na finanční zajištění ze strany otce dětí. Pomíjí se zde existence problémových rodin, jejichž klasickým znakem je záměrně budovaná závislost manželky a matky, na manželovi (partnerovi) a otci dětí, jako hlavě rodiny. Navrhovatelka bude v takových případech neúměrně finančně zatěžována a za svou odvahu vymanit sebe i své děti z patologického prostředí bude „odměněna“ povinností uhradit 7 000 Kč za rozvodový soudní poplatek.

4. Jako prevence opakovaných šikanózních návrhů na nařízení předběžného opatření ve věcech péče soudu o nezletilé, týchž účastníků, kteří požadují stejnou nebo obdobnou zatímní úpravu poměrů, bude požadováno složení jistoty ve výši **10 000 Kč.**

Složení jistoty tak opět zvýhodňuje ty bonitnější rodiče z páru a ve svém důsledku nijak nepřispívá k dosažení dohody mezi nimi.

IV. Změna notářského řádu

Návrh, explicitně zakotvit možnost uzavření dohody o poměrech dítěte ve formě notářského zápisu se svolením k vykonatelnosti, odpovídá deklarovanému požadavku, aby všude tam, kde je to možné, došlo ke smírnému mimosoudnímu řešení věci, jehož výsledkem bude titul umožňující výkon rozhodnutí. Obsah a formu dohody upravuje detailně § 71c uvedeného zákona.

Primární kontrolu obsahu dohody z hlediska její zákonitosti by tedy měl, podle navrhované úpravy, zabezpečovat notář a rovněž poučit strany o jejich hmotných právech. Při sepisování dohody však **nebude docházet k přezkumu skutečností, které jsou podkladem pro uzavření dohody, v takovém rozsahu, jako je tomu u soudu.** Důvodová zpráva dané dává do souvislostí s ochranou soukromí účastníků.

Navrhovaná právní úprava zcela opomíjí několik důležitých skutečností. Předně je zde absolutní absence zkušeností notářů z oblasti rodinného práva, resp. péče o nezletilé. Pouze kvalitně koncipovaná dohoda o poměrech k nezletilému však může postavit vhodný základ budoucího hladkého fungování mezi ex partnery jako rodiči a pozitivně determinovat život nezletilého. Je potřeba připomenout, že kontrolní funkce soudů a nestranný dozor nad nejlepším zájmem dítěte, i v případech, kdy se rodiče o poměrech k nezletilým dohodnou, má své opodstatnění, proto byl zákonodárcem reflektován i v občanském zákoníku.

Z běžné praxe známe četné případy, kdy dochází k zatajování skutečných příjmů a majetku povinných rodičů, k uzavírání dohod o poměrech k nezletilým, výměnou za přenechání majetku druhému z rodičů, atd. Absence soudního dohledu dá pak takovým případům zcela onu pomyslnou zelenou, kdy nejvíce poškozeným bude právě dítě.

Abychom nebyli nespravedliví, je třeba uvést, že složená novela počítá s určitou formou sekundární kontroly obsahu dohody, kdy tuto by měl realizovat soud vedoucí řízení o rozvodu, jemuž se dohoda rodičů již v současnosti předkládá jako jeden z předpokladů rozvodu samotného. Jak již však bylo řečeno, nepředpokládá se, že by tento soud měl aktivně vyhledávat skutečnosti a důkazy umožňující vyloučit, že je dohoda ve zjevném rozporu se zájmem dítěte. Bude-li mít však s ohledem na obsah dohody a skutečností zjištěných v řízení o rozvodu pochybnosti, zda je dohoda v nejlepším

zájmu dítěte, měl by mít možnost dát podnět opatrovnickému soudu, aby o záležitosti rozhodl.

Z praktického hlediska si tento postup lze velice těžko představit. Rozvodová agenda nepatří mezi soudci mezi ty populární. Je proto téměř na hranici utopie se domnívat, že rozvodový soud bude přezkoumávat účastníky předložené „dohody o dětech“ více detailně a jinak než jen co do formálních náležitostí.

V. Změna exekučního řádu

Exekuce pozastavením řidičského oprávnění, se nahrazuje právní úpravou exekuce **pozastavením veřejnoprávního oprávnění**, kterým bude možno postihnout:

- a) řidičské oprávnění,
- b) oprávnění držitele zbrojního průkazu,
- c) oprávnění držitele zbrojní licence,
- d) oprávnění k výkonu činností spojených s provozem sportovních létajících zařízení,
- e) oprávnění pilotního žáka řídit sportovní létající zařízení,
- f) oprávnění k výkonu činnosti vůdce plavidla, nebo
- g) oprávnění k výkonu činnosti člena posádky plavidla.

Abychom nebyli pouze kritičtí, pak musíme konstatovat, že tuto navrženou úpravu vítáme, jakkoli je zřejmé, že se v praxi dotkne jen určité minimální skupiny neplatících, resp. v případech pod body b) až g). I bez ohledu na uvedené je to však jasná deklarace státu, že chrání zájmy nezletilých.

VI. Změna insolvenčního zákona

Podle složené novely by postoupené pohledávky na výživné měly v insolvenčním řízení přednostní postavení stejně jako při výkonu rozhodnutí a exekuci.

Tuto úpravu reflektující zavedení možnosti postoupit pohledávku na výživném považujeme za vhodnou nejen s ohledem na skutečnost, že tím dojde k „zatraktivnění“ těchto pohledávek pro případné postoupení.

VII. Změna zákona o zvláštních řízeních soudních

1. O snaze omezit podávání opakovaných návrhů na nařízení předběžného opatření jistinou v minimální výši 10 000 Kč již bylo pojednáno.

Výši částky odůvodňuje MSp obecnou úpravou pro nepodnikatelské vztahy, s tím, že podle něj **nedochází k zásadnímu omezení** práva na přístup ke spravedlnosti, což je v kontextu obsahu čl. 32 Listiny základních práv a svobod „Ochrana rodiny“ přinejmenším závažnější.

2. Nové instituty jsou navrhovány v rámci řízení o rozvod manželství. Tlak na řešení problémů rozvádějících se manže-

lů a řešení otázek spojených se životní situací dětí po rozvodu **kvalifikovanou dohodou**, vede i k povinnému absolvování **edukačních setkání** s odborníky a vytvoření **rodičovského plánu**. To platí zejména v případě podání návrhu na rozvod se zjišťováním příčin rozvratu. K realizaci edukačních setkání počítá MSp s využitím stávajícího systému OSPOD, občanských poraden, či manželských a rodinných poraden.

Za současné situace, kdy na financování obdobných zařízení chybí více než nemalé prostředky, zůstává otázkou praktické fungování navržené koncepce. Nelze proto vyloučit, že ve svém důsledku budou tuto agendu vykonávat již nyní personálně nedostatečně obsazené a vybavené OSPOD, což jistě k efektivnímu procesu a dosažení předpokládaných výsledků nijak nepřispěje.

Co říci závěrem?

Dotkly jsme se jen nejpálčivějších bodů složené novely. Její opodstatnění nejen z hlediska připravovaného zákona o zálohovaném výživném nacházíme v navrhovaných změnách v exekčním řízení, v insolvenčním řízení či v ustanoveních o postoupení pohledávky na výživném na třetí subjekt. V rozpacích jsme nad navrženými změnami v rámci opatrovnického a rozvodového řízení, a s tím souvisejícím zákonem o soudních poplatcích a notářským řádem, postavených na vratkých nohách **dohody za každou cenu**.

Nadále je nám nejasné, proč nejsou řešeny více alarmující problémy opatrovnických řízení, jako je např. rozmáhající se

zastupování otců účelově zřízenými odborovými organizacemi a obcházení ustanovení § 27 o. s. ř. atd.

Pokud nás tedy MSp vybízí k inspiraci zahraničními úpravami, pak nám není zřejmé, proč se z nabídnutých koncepcí nepřikloní k logičtějším řešením, které představuje systém Švédska či Finska a zakládá nové kompetence úřadu, jehož doménou je primárně řešení právních vztahů s majetkovým prvkem.

Nezbývá, než položit si otázku: *Qui bonum?*

1. Vylepší soudní poplatky státní rozpočet, ve kterém chybí 1 mld. Kč na sociální služby, které z velké části zajišťují NNO?
2. Uvolní se ruce opatrovnických soudců a zlepší se statistika vyřízených kauz?
3. Přispěje hrozba pozastavení veřejných oprávnění k lepší platební morálce neplatičů výživného?
4. Je preference dohod o výchově a výživě nezletilých dětí za každou cenu, opravdu v nejlepším zájmu dětí a ochrany jejich matek?

Jiřina Voňková, Veronika Ježková

KDO JE KDO – TÝM PROFEM

Tým odbornic a odborníků je pro fungování proFem a poskytování poradenství a podpory obětem domácího a genderově motivovaného násilí klíčový. Bez našich sociálních pracovník, právniček a právníků, terapeutek a vedení organizace bychom nebyli schopni naše služby poskytovat. V této rubrice proto vždy najdete medailonek jedné členky nebo člena týmu, abychom vám náš skvělý tým blíže představili. V následujícím medailonku představujeme *Veroniku Ježkovou*, vedoucí právních služeb proFem.

Veronika Ježková

Veronika Ježková, právnička, dříve advokátka, nyní asistentka soudce a zároveň ředitelka Pro bono aliance působí v proFem od roku 2015. V roce 2000 absolvovala Právnickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci. Od tohoto roku aktivně působila v oblasti advokacie, nejprve jako advokátní koncipient a od roku 2007 jako samostatný advokát. Od července 2015 se plně věnuje právnímu poradenství v organizaci proFem, o.p.s. a aktivně se podílí na jejích projektech. V rámci

své právní praxe se specializovala na pracovní právo (poradenství v oblasti kolektivního vyjednávání), trestní právo, občanské právo a farmaceutické právo. Spolupráci s neziskovým sektorem započala již v roce 2000, kdy byla jako advokátní koncipient součástí právního týmu poskytujícího právní poradenství národnostním menšinám v Hradci Králové. V roce 2014 spolupracovala též s Konsorciem nevládních organizací pracujících s migranty v ČR. Od července 2015 působí v proFem, o.p.s., kde se věnuje přímé práci s klientkami, vzdělávání odborných profesí v oblasti právních aspektů domácího a sexuálního násilí, analytické a publikační činnosti. Je autorkou studií *Právek proti násilí na ženách – bílá místa české legislativy*, *Jen ano je ano – trestný čin znásilnění ve světle Istanbulské úmluvy*, *Jen ano je ano – přehled vhodné rozhodovací praxe soudů v případě znásilnění* a spoluautorkou publikace vzorů podání *Vaše právo*.

V Intervenčních centrech a poradně pro oběti domácího a sexuálního násilí je v některých případech nezbytné spolupracovat s policií a mapovat její kroky a různá rozhodnutí, která v případech našich klientek činí. Proto vyvstává otázka, jak konkrétně spolupracovat a sdílet společný zájem: ochranu oběti – z našeho pohledu ochranu klientky. K této otázce nás opakovaně dovádějí následující případy z naší poradenské praxe.

Paní Jana

Na naši poradnu se klientka Jana obrátila na základě doporučení své terapeutky. Klientka nám v rámci konzultace vyprávěla o tom, jak pět let žila ve vztahu, kde ji partner velice brutálním způsobem bil.

Klientka byla s partnerem od střední školy, a když ji dokončila, automaticky se s partnerem přestěhovali do společného bydlení. Jako hlavní důvod pro toto rozhodnutí klientka uvedla očekávání svého okolí. Ale již v té době se ho hodně bála, denně jí něčím vyhrožoval. Ve vztahu bylo přítomno psychické, fyzické, ekonomické, sociální a pravděpodobně i sexuální násilí. Násilí nejvíce vygradovalo, když klientka otěhotněla a následně po narození jejich syna. Partner ji v šestinedělí zbil tak, že měla zlomenou ruku a též několik žeber. Zdaleka to ovšem nebyla první situace fyzického násilí. Po tomto útoku ovšem v nemocnici poprosila personál, aby k ní partnera nepouštěli, že se ho hrozně bojí. Bála se i o svého syna.

Klientka se obrátila na jedno z obvodních oddělení policie. Následně byl tento čin vyhodnocen jako přestupek. Partnera opustila a odešla ke svým rodičům. Ten však s násilím nepřestal, to se pouze překlátilo do tzv. stalkingu. Bývalý partner klientku denně kontaktoval prostřednictvím SMS a e-mailů, čekal na ni před obchodem, u domu a jinde. Proto klientka opětovně vyhledala pomoc policie, která situaci znovu vyhodnotila jako přestupek. Klientka ovšem nadále žila v neustálém strachu z ex-partnera.

V té chvíli v zájmu klientky začala jednat **sociální pracovnice**, která zavolala na místní oddělení policie s myšlenkou doptat se na další možnosti. Bylo jí však řečeno, že policie nevidí důvod, proč by situaci měli vyhodnocovat jako spáchání trestného činu *Týrání osoby žijící ve společném obydlí*, když klientka už partnera opustila a nevidí ani důvod ve stíhání za *Nebezpečné pronásledování*, když ještě k tomuto trestnému činu nic pachatel nespáchal.

Opakovaně se setkáváme s tím, že policisté uvedou nepotřebnost zabývat se trestným činem *Týrání osoby žijící ve*

společném obydlí poté, co klientka odejde z násilného vztahu. Přitom promlčecí doba tohoto trestného činu je nejméně pět let, v závislosti na právní kvalifikaci může být i delší. Jaká brutalita tedy musí být zapotřebí, aby situaci některá obvodní oddělení policie vyhodnotila jako **trestný čin** a ne pouze jako **přestupek**, pokud zbití v šestinedělí není „dostačující“?

Paní Emma

Klientka Emma utekla od násilného partnera ve chvíli, kdy ji svázanou držel ve sklepení a vyhrožoval jí smrtí. Měl naplánované, že nejdříve zabije ji a pak sebe. Klientka vyhledala kriminální policii a svěřila se jim s tím, co se stalo. Partner klientky byl vykázán, nebylo užito jiné restriktivní opatření z toho důvodu, že na policii slíbil, že to již znovu neudělá.

Partnerovi klientky bylo však policií tzv. dovoleno kontaktovat partnerku kvůli práci a dětem. Toho samozřejmě zneužíval a posílal jí neustále výhružné a prosící SMS. Následně bylo zahájeno trestní stíhání pachatele, ale bez jakéhokoliv dalšího opatření, které by klientku ochraňovalo vyjma zmíněného vykázání. Klientce partner nadále vyhrožoval v SMS jejím zabitím.

Z toho důvodu se **sociální pracovnice** doptávala na postup policie s vědomím možnosti zákazu styku, zákazu vstupu do společného obydlí, případně vazby. Tato opatření mají větší účinnost než pouhé vykázání, které slouží pouze jako preventivní opatření před domácím násilím. Vzhledem k preventivní povaze vykázání je navíc jeho opakované porušování obvykle řešeno výtkou či pokutou. Jednání sociální pracovnice s danou kriminální policií nebylo úspěšné, policisté neshledali klientku v situaci ohrožení života a to i přes zmíněné SMS. Nutnost dalšího ochranného opatření tedy policie vnímá za zbytečnou.

Situace se změnila až poté, co se **organizace proFem** obrátila na vyšší instance, tedy na policejní ředitelství. Partner klientky byl nakonec vzat do vazby. Zůstává otázkou, zda se tak stalo právě po zásahu proFem nebo díky nárůstu porušování pravidel vykázání, vyhrožování a jiného.

Shrnutí

Nejen tyto dvě krátké kazuistiky, ale též další případy z naší praxe, poukazují na **absenci užívání preventivních a následně restriktivních opatření**, a to ať už se jedná alespoň o zahájení samotného **trestního stíhání** anebo o opatření jako jsou **zákaz styku** či **zákaz vstupu do obydlí**.

Vyhodnocení policie ve výše popsaných situacích se nám jeví jako nevhodné z důvodů, že obě klientky jsou ohroženy na svém zdraví, neboť jejich partneři jsou zjevně nebezpeční a neovládají své agresivní jednání. V takových případech proto doporučujeme užívat uvedená opatření s odkazem na **nutnost ochrany oběti domácího násilí před násilným partnerem**.

Dne 3. 5. 2019 schválila vláda ČR Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2019–2022 (dále též **Akční plán**), na jehož tvorbě se aktivně podílela organizace proFem, o. p. s.

Akční plán se zaměřuje především na **partnerské, mezigenerační a sexuální násilí**. Jedná se o v pořadí třetí samostatný strategický dokument vlády ČR v oblasti **prevence domácího a genderově podmíněného násilí**. Z povahy *Akčního plánu* jako strategického dokumentu vlády ČR vyplývá, že je primárně určen příslušným ústředním **orgánům státní správy** (ÚV ČR, MPSV, MZd, MV, MŠMT, MSP, MF a MMR), kterým na časové období let 2019–2022 ukládá jednotlivé úkoly.

Akční plán sestává z **24 konkrétních opatření**, která by měla přispět ke zlepšení postavení obětí a zefektivnění systému prevence domácího a genderově podmíněného násilí.

Úkolová část *Akčního plánu* je rozdělena do tří oblastí:

- **prevence**
- **ochrana a podpora osob ohrožených násilím, včetně dětí**
- **zajištění přístupu ke spravedlnosti ohroženým osobám**

Oproti předchozím akčním plánům věnuje stávající dokument více pozornosti **znásilnění, sexuálnímu zneužívání a nebezpečnému pronásledování** jako formám gende-

rově podmíněného násilí, které podle statistik představují významný problém a je třeba tuto skutečnost reflektovat.

Velkým úkolem napříč ministerstvy nadále zůstává **vzdělávání profesí**, které přicházejí do styku s osobami ohroženými násilím. V návaznosti na nedostatek programů pro práci s násilnými osobami byly koncipovány úkoly na podporu i této oblasti. Opatření v rovině **prevence** pak doplňují opětovně úkoly týkající se sběru dat a provádění analýz problematiky domácího a genderově podmíněného násilí.

Prioritou v oblasti **ochrany osob ohrožených násilím (včetně dětí)** zůstává zajištění dostupnosti specializovaných služeb, a to ambulantních, pobytových krizových i terénních. Apeluje se na podporu služeb zaměřených na zastavení násilí v rodině, kde vyrůstají děti, neboť podle statistik evidují OSPODY ročně cca **2 500 případů domácího násilí, u něhož byly přítomny děti**. K významnému úkolu patří též zajištění nepřetržitého provozu bezplatné telefonické pomoci obětem.

Opatření v poslední **strategické oblasti *Akčního plánu*** se dotýkají především **prohlubování odborných znalostí soudců a soudkyň** včetně dalšího justičního personálu ohledně problematiky domácího a genderově podmíněného násilí, **zvýšení kvality znaleckých posudků**, vytvoření strategie boje **proti kybernásilí** a především **legislativní úpravu dětí a zvláště zranitelných osob v přestupkovém řízení**.

Autorem *Akčního plánu* je **Odbor rovnosti žen a mužů Úřadu vlády ČR**, který jej koncipoval ve spolupráci s **Výborem pro prevenci násilí na ženách** sestávajícím z odborníků a odbornic z organizací pomáhajících obětem násilí a dále ze zástupců ministerstev a nezávislých odborníků věnujících se dlouhodobě tématu genderově podmíněného násilí.

Akční plán je k dispozici na stránkách Úřadu vlády ČR: www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/Aktuality/AP-DN---grafikaFINAL.pdf

Mlčet, křičet, mluvit sprostě, plakat nebo se smát... normální reakce na nenormální situaci, do které se oběť sexuálního násilí dostane

Sexuální násilí může mít řadu podob a může být definováno několika různými způsoby, ale jedna věc zůstává stále stejná: není nikdy chybou oběti. Nenese na něm podíl ani způsobem svého projevu, ani stylem oblečení, ani svým chováním nebo vystupováním. Bohužel v praxi se často setkáváme s přetrvávající tendencí přenášet část zodpovědnosti za sexuální násilí z pachatele na oběť právě z výše uvedených důvodů.

Oběti sexuálního násilí se tak denně setkávají se **sekundární viktimizací** (druhotné zraňování/poškozování), což je proces, během kterého dochází k **retraumatizaci oběti**, kdy je dále poškozována, tentokrát v psychické rovině. V rámci vyšetřování je oběť sexuálního násilí znovu a znovu podrobována výslechům vedeným nevhodným způsobem na nevhodných místech. Běžnou praxí je kladení naprosto nepřijatelných otázek typu: „Co jste měla na sobě? Prožila jste orgasmus? Proč jste tam šla takhle pozdě sama?“. Oběť je opětovně konfrontována s prožitkem násilí, je zpochybňována její důvěryhodnost, je snižována její důstojnost.

Orgány činné v trestním řízení, jakož i ostatní aktéři, kteří přicházejí s obětí sexuálního násilí do styku, ať už během jejího ošetřování nebo při vyšetřování případu, by si měli být vědomi faktu, že každý člověk reaguje odlišně a ke každému je potřeba přistupovat individuálně.

Neexistuje typická oběť sexuálního násilí, stejně tak, jako neexistuje typické prožívání oběti takového násilí.

Některé oběti vyjadřují své pocity otevřeně, jiné své pocity dusí v sobě, někdo je schopen o prožité traumatické zkušenosti okamžitě hovořit, jinému může trvat i roky, než sebere odvahu o tak těžce traumatizujícím prožitku mluvit. Reakce obětí po prožitém traumatu mohou být velmi různorodé, mohou na okolí působit zmateně nebo naopak velmi strukturovaně, mohou mlčet nebo hodně mluvit, mohou plakat, křičet nebo se smát, mluvit sprostě, pojmeno-

vávat details z napadení nebo naopak násilí bagatelizovat... Všechny tyto reakce jsou **normální reakcí na nenormální situaci, ve které se oběti ocitly**. Je nezbytné, aby profesionálové z různých oborů byli obeznámeni s touto skutečností a vždy respektovali rozhodnutí každého jedince, jeho individuální prožívání a projev, včetně vyrovnávání se s prožitkem sexuálního násilí.

Následkem sexuálního násilí dochází k **absolutnímu narušení tělesné, duševní i emoční integrity člověka**. Zotavování se z následků prožitého násilí je složitý a **dlouhodobý proces**, který u každé z obětí nabývá jiné podoby. **Může trvat týdny, měsíce, ale i roky.**

Pokud trauma z prožitého násilí zůstává neošetřeno, může vést k závažným psychickým následkům od posttraumatické stresové poruchy, přes úzkosti, deprese, izolování se od společnosti až k pokusům o sebevraždu. Psychická újma způsobená sexuálním násilím nelze jednoduše vyčíslit, nároky ze zákona o obětech trestných činů by měly být považovány za minimální náhradu, která by měla být poskytnuta všem obětem sexuálního násilí.

ProFem se dlouhodobě zabývá problematikou sexuálního násilí. Pro kolegy z řad pomáhajících i jiných profesí nabízíme dva kurzy zaměřené na pomoc a specifika práce s oběťmi sexuálního násilí. Jedná se o **akreditované kurzy Práce s traumatizovanou osobou v kontextu domácího a sexuálního násilí, Sexuální násilí a právo**. Oba kurzy budou otevřeny opět na podzim, pro bližší informace kontaktujte administrativa@profem.cz.

V oblasti **přímé pomoci obětem** nabízíme **krizovou intervenci** v podobě **telefonického i osobního kontaktu: 608 222 277**, oběti se mohou obrátit také na náš **chat**, kde jsou k dispozici naše zkušené poradkyně každé **pondělí (9–12 h) a středu (16–19 h)**. V rámci **návravných služeb** nabízíme **právní poradenství a psychoterapii**.

Role peer pracovníků a pracovníc v prevenci partnerského násilí dospívajících

10

Kromě domácího a sexuálního násilí se v proFem zabýváme dlouhodobě také tématem partnerského násilí mladých. Jak ukázal náš výzkum realizovaný v roce 2018, s nějakou formou násilí ze strany svého partnera či partnerky se totiž setkává každý třetí dospívající. Proto jsme se na toto téma zaměřili také v našich preventivních a osvětových aktivitách, aktuálně pak v mezinárodním projektu **Love and Respect II – Preventing Teen Dating Violence**.

Klíčovou roli v tomto projektu hrají **mladí dobrovolníci a dobrovolnice** v roli **peer pracovníků**, se kterými jsme nyní rok spolupracovali. Právě zapojení peer pracovníků do osvětových a preventivních kampaní se nám potvrdilo jako velmi přínosné a klíčové k efektivnímu přenosu informací a zvyšování osvěty.

Kdo je to peer pracovník?

Peer pracovník nebo peer konzultant je někdo, kdo má blíže cílové skupině nebo komunitě, a to buď **vlastní zkušeností, věkem, sociálním postavením** či jinými charakteristikami, nebo do této **cílové skupiny přímo patří**. Díky tomu má tak specifickou a nezastupitelnou pozici v peer vzdělávání, tedy v neformálním vzdělávání a propagaci zdravého životního stylu mezi svými vrstevníky nebo ve své komunitě.

Peer vzdělávání vychází z principu zmocňování, tedy z předpokladu, že je efektivnější a dlouhodobě přínosnější, pokud **člověk sám činí rozhodnutí a pozitivní změny ve svém životě**. Zároveň uznává, že lidé mohou v různých situacích postrádat důležité informace, inspirace, nadhledy apod. V tu chvíli tak přichází peer konzultant, tedy někdo, kdo pomáhá svým **peers (vrstevníkům)** získat o problému potřebné informace, ale zároveň nechává je samotné se ve věci rozhodnout.

Hlavními nástroji peer pracovníka jsou **aktivní naslouchání, analýza problému, sdílení svých zkušeností, znalostí nebo dovedností**.

Důležité je zmínit, že peer konzultant **není** a nemá být **psychologem, poradcem, učitelem** nebo **koučem** – peer konzultant/ka je spíše **(neformálním) vzorem**.

Hlavními výhodami zapojení peer pracovníků je jejich snazší „navázání se“ na cílovou skupinu, a to právě díky blízkosti.

Peer pracovník (oproti odborníkovi) obvykle lépe ví, **co cílová skupina potřebuje, jak komunikuje, a snadněji si získává důvěru**. Peer pracovník je také cenným zdrojem informací o vlastních zkušenostech či znalostech tématu.

Zároveň ale může být tím, kdo **cílovou skupinu odkáže** na odborné služby, pokud je to potřeba.

Jak byli do projektu dobrovolníci a dobrovolnice zapojeni?

Konkrétně v našem projektu byli peer pracovníci, tedy mladí dobrovolníci a dobrovolnice, zapojeni zejména do **tvorby kampaní na sociálních sítích**, obsahově se zaměřující na **partnerské násilí mladých**. Vycházeli jsme z předpokladu, že oni sami vědí, jaké techniky komunikace, například jaká grafika či jazykové styly nebo způsob sdělení, jsou efektivní, co konkrétně mladé lidi zaujme tak, abychom jim byli schopni předat informace o něčem tak intimním, osobním a zároveň specifickém jako je **násilí ve vztazích**.

Zároveň dobrovolníci a dobrovolnice s mladými lidmi hovořili – ať už prostřednictvím **sociálních médií** (odpovídali například na dotazy či komentáře), nebo prostřednictvím **workshopů**, na jejichž obsahu i realizaci se v některých partnerských zemích sami dobrovolníci podíleli.

Poznatky ze spolupráce s peer pracovníky

Přínosnost a nenahraditelnost peer pracovníků zejména v projektech zaměřujících se na **dospívající a mládež** potvrdily také další neziskové organizace **zvyšující osvětu nebo prevenci v oblasti genderově podmíněného násilí**, které

také pořádají vzdělávací a preventivní workshopy nebo realizují kampaně na sociálních sítích.

Zapojení peer pracovníků je vhodným nástrojem komunikace o tématu tak, aby **diskutované informace byly mladým lidem srozumitelné, přístupné a předávané pro ně přijatelnou formou.**

Dále z naší zkušenosti i zkušenosti dalších neziskových organizací vyplynulo, že zcela nepostradatelnou součástí práce s cílovou skupinou mladých či dospívajících jsou **moder-**

ní komunikační kanály. A právě peer pracovníci mohou být těmi, kdo tyto komunikační kanály ovládají, vědí, jaký způsob komunikace umožňují a jak je vhodné daná témata prostřednictvím těchto kanálů komunikovat.

Zapojení peer pracovníků může přinášet benefity nejen neziskové organizaci či projektu, ale samotným dobrovolníkům a dobrovolnicím. Pro ně to může být cenná **příležitost, jak získat praxi, znalosti či dovednosti** a zvýšit tak své šance na **lepší pracovní uplatnění a konkurenceschopnost v první práci** či při dalším studiu.

Sami dobrovolníci a dobrovolnice oceňují přínos zapojení nejen v profesní, ale též v osobní oblasti. Být součástí projektu jim umožnilo **osobnostně růst**, zlepšit svou **sebereflexi a sebeuvědomění**. V neposlední řadě tato zkušenost také **pozitivně ovlivnila jejich vlastní vztahy.**

Pro neziskovou organizaci jsou pak přínosem nejen znalosti a dovednosti dobrovolníků, ale také jejich potenciální **kritické myšlení a reflexe „zvenčí“.**

Klíčovým přínosem však zůstává pozice peer pracovníka jako „gate keeper“, tedy jako prostředníka mezi neziskovou organizací a cílovou skupinou.

První setkání Platformy pro poskytovatele pomoci obětem trestných činů

12

Na půdě Ministerstva spravedlnosti jsme dne 10. 6. 2019 zorganizovali první setkání Platformy pro poskytovatele pomoci obětem trestných činů. Setkání se zúčastnilo na 25 zástupců a zástupkyň organizací, které poskytují právní poradenství a další služby obětem trestných činů, a to nejen v oblasti domácího a sexuálního násilí.

Cílem platformy je sdružovat neziskové organizace poskytující poradenství a pomoc obětem trestných činů a umožnit tak přenos cenných zkušeností a sjednotit hlas hovořící ve prospěch klientů a klientek, například při projednávání případných legislativních změn.

Na prvním setkání jsme diskutovali jak aktuální problémy a témata související s oblastí pomoci obětem trestných činů, tak možný vznik Platformy jakožto samostatného subjektu nebo samostatné aktivity, její případné cíle a možnosti jejího fungování.

JUDr. Michaela Roubalová z *Institutu pro kriminologii a sociální prevenci* představila výzkum, který se zabýval oběťmi trestné činnosti zaměřený na zkušenosti obyvatel České republiky s vybranými druhy deliktů ve sledovaném období. **Primárním cílem výzkumu bylo zjištění míry viktimizace obyvatel sledovanými trestnými činy** (a tím získání komplementárního zdroje informací o rozsahu kriminality v České republice včetně její latentní části). **Sekundárním cílem pak bylo získání podrobnějších informací souvisejících s prožitou viktimizací**

(např. oznamování, resp. důvody neoznámení incidentu policii, sekundární viktimizace, dopady viktimizace...), jakož i dalších názorů obyvatel na otázky spojené s problematikou kriminality. Co se týče trestných činů v oblasti domácího násilí, sexuálního násilí nebo stalkingu, výzkum například ukázal, že **zvláště citlivé případy sexuálního napadení a domácího násilí jsou nahlášeny pouze v přibližně pětině případů**. Mezi důvody nenahlášení incidentu patří např. strach ze zhoršení situace (domácí násilí) či stud, obava a negativní vztah k policii obecně (stalking).

Mgr. Veronika Ježková, vedoucí právních služeb proFem, vyzdvihla **aktuální problémy při poskytování pomoci obětem trestných činů**. Upozornila zejména na **nevhodnou praxi policistů, obhájců či dalších aktérů činných v trestním řízení**, která často může vést k sekundární viktimizaci oběti. O nevhodnou praxi se jedná například v případech nevhodných otázek mířených na oběť, výsledků předchozích partnerů obětí sexuálně motivované trestné činnosti, nevyřešeného setkávání oběti s pachatelem v budově soudu nebo opakovaných výsledků obětí a mnoha dalších.

Advokátní koncipientka Mgr. Kateřina Mužíková, v rámci svého příspěvku zdůraznila **nevhodný a necitlivý přístup advokátů a OČTŘ k obětem**. Ten navíc dala do kontrastu s případem sexuálního násilí, který by se dal s ohledem na průběh vyšetřování, citlivost a délku trestního řízení, považovat za ideální. Takto „ideálně“ byl ovšem případ vyšetřován zejména z důvodů skvělé důkazní situace a také protože zapadá do stereotypní představy o oběti sexuálního násilí (neznámý pa-

chatel, použito viditelné fyzické násilí). Je ovšem klíčové zdůraznit, že **většiny činů sexuálního násilí se dopouští osoby oběti známé či blízké, nemusí být přítomno extrémní fyzické násilí a nedostatek důkazního materiálu** je až příliš častý právě s ohledem na tento typ trestné činnosti. Citlivý přístup, vhodné dotazování a otázky, které nepřispívají k sekundární viktimizaci oběti si zaslouží všechny oběti sexuálního násilí, nejen ty „ideální“.

Dalším z diskutovaných témat bylo **zdlouhavé vyřizování žádosti o odškodnění pro oběti trestných činů**. Dle slov zástupce Ministerstva spravedlnosti je hlavním důvodem těchto prodlev nedostatečná personální kapacita. Ministerstvo spravedlnosti dále uvedlo, že ročně přijímají až 300 žádostí, z toho bývá polovina úspěšně vyřízena. Důvody neúspěšných žádostí jsou spojeny zejména s neinformovaností o co a jak žádat nebo jsou zapříčiněny komplikovanou dostupností spisového materiálu.

Na konci setkání se diskutovala možnost založení nové organizace sdružující poskytovatele pomoci obětem trestných činů. Byla zmíněna též možnost **obnovy Asociace organizací poskytujících pomoc obětem trestných činů, z. s.**, založené v roce 2016, která je nyní neaktivní. ProFem podporuje **založení nové organizace**, která by fungovala na dobrovolné bázi s novými pravidly, organizačními detaily a cíli. Někteří zástupci a zástupkyň zúčastněných organizací souhlasí s nápadem založení nové platformy, pro ostatní bude rozhodující následující setkání, které plánujeme na říjen, a kde se právě tato otázka bude dále diskutovat. (red)

Vydání Zpravodaje je podporováno Ministerstvem spravedlnosti.

PROFEM
— PRÁVO
— POMOC

www.profem.cz

FB: profem.o.p.s

Instagram: profem_o.p.s_

Vaše právo, ročník III, č. 2
vychází v červenci 2019

Zpravodaj organizace proFem – centrum pro oběti domácího a sexuálního násilí, o. p. s.

Zpravodaj vychází čtyřikrát ročně

Ke stažení na <https://www.profem.cz/cs/vydali-jsme/zpravodaj>

Redakce: Simona Domesová, Eva Michálková, Dana Pokorná, Ester Poláčková, Kateřina Mužíková, Veronika Ježková, Jiřina Voňková

Fotografie: pixabay.com, Andrea Hermanová, Martina Cibulka Mekutová

Grafická úprava a sazba: Jana Štěpánová, RedGreenBlue

Objednávky přijímáme na: administrativa@profem.cz